

VOICES OF TOLERANCE

TIPS & TRICKS VOOR DOCENTEN

MUSEUM
Ons' Lieve Heer
op Solder

INLEIDING

Onderwijs over tolerantie kan soms uitdagend zijn. Naast het ontwikkelen van kennis over tolerantie en gerelateerde begrippen zoals vrijheid en identiteit, is het een doel van Voices of Tolerance om leerlingen zelf te laten nadenken over wat dat voor hen betekent. Welke ervaringen hebben ze met deze thema's, en hoe verhouden ze zich tot anderen?

Dat betekent dat leerlingen veel ruimte krijgen om hun eigen gedachten en perspectieven te delen en te onderzoeken. En wat is de rol van de docent in dit alles? Betekent het dat alles kan? Nee, natuurlijk zijn er grenzen te trekken en is er begeleiding te geven. Hoe sturend je precies bent, hangt voor een deel van de klas af, maar ook van je eigen voorkeuren en vaardigheden.

Toch zijn er ook een aantal algemene tips en tricks die helpen om het goede gesprek met de leerlingen te voeren. Deze tips en tricks zijn gebaseerd op ervaring, op de gemene delers van een aantal methoden, en op wetenschappelijk onderzoek.

We onderscheiden drie situaties: kwetsende of extreme uitspraken, een veilige sfeer creëren en omgaan met een dominant groepje leerlingen.

KWETSENDE OF EXTREME UITSPRAKEN

Soms doen leerlingen kwetsende of extreme uitspraken over andere leerlingen of over hele bevolkingsgroepen, zoals asielzoekers, homo's, joden of moslims. En af en toe passeren hele complottheorieën de revue. Hoe reageer je als docent daarop? Er zijn verschillende opties.

Directe correctie

Een manier is om direct te laten weten dat zulke uitspraken niet kunnen. De docent kan in de klas een standje geven of een leerling de klas uitsturen. Soms kan dat nodig zijn, bijvoorbeeld als de veiligheid van een medeleerling in het geding komt. Toch is zo'n reactie niet altijd ideaal. Een kwetsende of extreme uitspraak kan immers ook een pedagogisch moment zijn, waar leerlingen van leren. Daarnaast kan een direct corrigerende aanpak leiden tot strategisch gedrag: de leerling zal misschien niet weer zo'n uitspraak in de klas doen, maar denkt en doet nog steeds hetzelfde buiten het klaslokaal.

Luisteren en doorvragen

Het kan daarom waardevoller zijn om wat meer tijd te nemen. De docent kan vragen wat de leerling precies bedoelt, en op zoek gaan naar de onderliggende motivatie: waarom zegt deze leerling zoiets? Daarbij zijn vragen als "Begrijp ik goed dat je zegt dat ..." handig, net als onderzoekende "waarom"- of "hoe weet je dat.." -vragen. Zo kun je met elkaar de diepte in, en verkennen waarop de uiting is gebaseerd. "Zijn er ook tegenvoorbeelden te geven?"

Gevoel en gevolgtrekking

Daarnaast maken leerlingen soms snelle denkstappen, zoals van een enkele ervaring naar een generaliserende opvatting. Soms willen zij groot onrecht vergelden met nieuw groot onrecht. Daar zitten vaak emoties en gevoelens onder. Die zijn primair een uiting van betrokkenheid, soms voortvloeiend uit identiteit. Het erkennen van dergelijke gevoelens, en jezelf en andere leerlingen in de situatie van de desbetreffende leerling proberen te verplaatsen, kan ruimte creëren om vervolgens de gevolgtrekking te onderzoeken. Een leerling kan zich het lot van de Palestijnen sterk aantrekken (gevoel), en stellen dat hij alle Joden haat (gevolgtrekking). Hoewel het gevoel in principe positief is, kan de leerling in een gesprek de gevolgtrekking leren nuanceren, en zo tot het inzicht komen dat hij vooral een probleem heeft met het beleid van de Israëlische overheid. Op deze manier kun je als docent het contact en de relatie met de leerlingen goedhouden, terwijl je ze wel leert nuanceren.

EEN VEILIGE SFEER CREËREN

Het behandelen van thema's als tolerantie en identiteit gaat pas echt goed als leerlingen zich kwetsbaar durven op te stellen. Dan pas durven ze ervaringen te delen en ook kritisch op hun eigen houdingen te reflecteren. Een onveilige klas leidt bovendien af, ook bij het opdoen van kennis. Daarbij kun je als docent een belangrijke rol spelen, bijvoorbeeld door goed op kwetsende of extreme uitlatingen te reageren. Maar er zijn nog een aantal manieren om een veilige sfeer te creëren.

Samen afspraken maken

Zo kun je samen met de klas afspraken maken over hoe we met elkaar omgaan. Sommige scholen doen dat schoolbreed, maar door ook met de klas afspraken te maken voelen leerlingen zich vaak meer gebonden aan de regels. Ze hebben ze immers zelf opgesteld. Het stelt ze bovendien in staat om elkaar daarop aan te spreken. Als docent kun je ook altijd op de regels terugvallen. Zulke afspraken kun je het beste aan het begin van het schooljaar maken.

Voorbeelden van dergelijke regels zijn “we gaan niet op de man spelen”, en “eerst samenvatten wat de vorige leerling zei, voordat je je eigen punt gaat maken”. Om leerlingen ook persoonlijk aan deze afspraken te binden, kun je ze ter afsluiting vragen of ze kunnen aangeven wanneer ze zich er echt niet aan kunnen houden. Het is handig om de afspraken te herhalen op momenten of tijdens lessen waarin ze van extra belang zijn. Je kunt zelfs speciale regels opstellen voor speciale gelegenheden.

Elkaar leren kennen

De meeste mensen kunnen beter empathie voor een ander opbrengen wanneer ze die ander kennen. Oorlogsmisdaden worden sneller begaan wanneer we de ander niet meer als individu of zelfs niet meer als (gelijkwaardig) mens zien. Het loont daarom om aan het begin van het schooljaar te investeren in positieve groepsvorming. Een goed begin daarvan is het elkaar leren kennen, bijvoorbeeld door leerlingen te vragen een voorwerp, een lied of een tekst mee te nemen die iets over hen zegt. Zo kunnen ze zelf kiezen hoeveel ze van zichzelf laten zien, en maken ze tegelijkertijd kennis met de persoon achter de medeleerling. Als docent kun je natuurlijk zelf ook meedoen!

OMGAAN MET EEN DOMINANT GROEPJE LEERLINGEN

Het kan gebeuren dat tijdens klassikale discussies telkens een klein groepje leerlingen dominant is. Dat kan als gevolg hebben dat andere leerlingen hun eigen (afwijkende) perspectief of ervaring niet durven te delen. Dan stopt het leren snel. Zo'n dynamiek is niet altijd makkelijk te beïnvloeden. Toch zijn er wel manieren om te bevorderen dat iedereen het eigen perspectief durft te delen.

Een van de meest praktische manieren is om voor een klassikale discussie de klas in groepjes te verdelen. Door eerst in groepjes op het onderwerp of de vraag in te gaan, durven leerlingen meer te delen. Ook daarna tijdens de klassikale discussie.

Een andere manier die goed werkt is om leerlingen eerst hun eigen perspectief te laten opschrijven. Dat kan ook in stappen: eerst je mening opschrijven, en daarna de tijd nemen om argumenten voor je mening te noteren. De leerlingen kunnen hun meningen en argumenten vervolgens in tweetallen of in groepjes bespreken, voordat ze eventueel een klassikale discussie voeren.

Er zijn digitale tools die hierbij kunnen helpen, zoals LessonUp: een online presentatie- en quizprogramma waarop leerlingen kunnen inloggen. Daarmee kun je als docent lessen interactief maken, en iedereen tegelijkertijd een antwoord op een vraag laten formuleren. Door de verschillende antwoorden naast elkaar te zetten kun je als docent laten zien welke antwoorden niet correct zijn en welke juist wel. Zo leren leerlingen van elkaar en in verschillende bewoordingen wat een begrip betekent, en kun je vermijden dat een of enkele leerlingen telkens de antwoorden geven, terwijl de rest stil blijft.

MEER VERDIEPING

Zoek je meer verdieping, dan zijn er verschillende methoden beschikbaar, zoals:

- Omgaan met vooroordelen, Anne Frank Stichting
- Effectief Nuanceren, van YOUnite
- Dialoog als burgerschapsinstrument, Diversion

Deze instellingen bieden ook trainingen aan en geven vaak uitgebreidere instructies op hun websites.

Wetenschappelijke literatuur

Deze tips en tricks zijn mede gebaseerd op wetenschappelijke literatuur, in het bijzonder op:

Geboers, Geijsel, Admiraal, & Ten Dam: *Review of the effects of citizenship education.*

Educational Research Review 9 (2013)

Deze overzichtsstudie laat zien dat een veilig klasklimaat waarin leerlingen hun eigen perspectief durven te delen bevorderlijk is voor de ontwikkeling van burgerschapscompetenties.

Radstake & Leeman: *Guiding discussions in the class about ethnic diversity.*

Intercultural Education (2010)

Deze studie bespreekt de docentvaardigheden die nodig zijn om controversiële onderwerpen te behandelen.

COLOFON

Ontwerp

Plan M Concepts

Samenstelling materiaal

Bram Eidhof (Schoolstrijd)

Met adviezen van Boraya van der Burgt

In opdracht van Museum Ons' Lieve Heer op Solder